

Posudek disertační práce Mgr. Jana Kypty „Příspěvky ke stavební podobě a vybavení obytných domů raně novověkých vsí a poddanských měst v Čechách“

(149 stran, 23 obrazových příloh)

Jan Kypta si jako téma disertační práce zvolil stavební prostředí vesnic a malých měst na prahu novověku. Geografický rámec práce je vymezen českou kotlinou, ovšem těžiště určené výběrem lokalit leží ve středních Čechách a jen několik příkladů najdeme také na jihu, západě a severozápadě země. Při práci s analogiemi nás autor zavede také do širšího střeoevropského prostoru, zejm. Německa, Rakouska, Maďarska a Polska. Chronologický záběr sahá, s mírnými přesahy, od 2. poloviny 15. století do doby třicetileté války.

Vymezení přístupu a cíle výzkumu autor sice odbývá konstatováním, že „Východiska a základní úkoly výzkumu není třeba dlouze představovat“ (str. 2), ovšem v předloženém textu je přesto dokážeme odhalit. Obecná otázka „Jak vyhlížel obytný dům daného období v daném sociálním kontextu?“ je položena na téže straně, ovšem s konstatováním, že rámcovou představu již poskytla stavební historie. Přitom právě předložená práce ukazuje složitost nastíněného problému, pro které sám autor nabízí celou řadu variantních řešení.

J. Kypta chápe stavební kulturu jako otisk životního stylu, sociálních podmínek a v práci je kladen značný důraz na zasazení archeologických pramenů do širších sociálních souvislostí minulosti, avšak charakteristiku Kypťova nahlížení sociokulturního kontextu v diskursu historických věd nenajdeme. Stejně tak postrádám vymezení teoretického rámce studia hmotné kultury, která je vlastním předmětem autorova zájmu, zejména ve vztahu k tolik zdůrazňovanému možnému odrazu sociálních struktur v souborech artefaktů (náleží k nejfrekventovanějším tématům archeologické teorie).

Nikdo jistě nemůže polemizovat s požadavkem úzké spolupráce s historickým bádáním – sledované období nabízí množství psaných pramenů, které v některých případech dovolují získat detailní informace o sídelní jednotce, v jejímž prostorovém kontextu byly vyzdviženy archeologické nálezy, někdy lze dokonce nahlížet postavení držitele. Ovšem pokus o provázání svědectví archeologických a psaných pramenů je nelehkým úkolem (na úrovni prostého propojení zhola nemožný), jehož teoretický a metodický koncept autor nepředstavil. Z dalších kapitol lze odvodit, že psané i archeologické prameny byly zkoumány nezávisle podle

metodických standardů obou vědních disciplín a Kypta využíval výsledků rozboru psaných pramenů až při interpretaci zjištění získaných analýzou pramenů archeologických.

Při studiu stavebního prostředí autor volil kombinaci dvou úhlů pohledu. První nahlíží vnějších znaky zděných staveb, ovšem nesoustřeďuje se na celkovou stavební formu, obvykle uchovanou jen torzovitě, ale na architektonické detaily a výzdobu svědčící o nákladnosti stavebního záměru a důrazu na reprezentaci (zejm. portály, ostění, sgrafitové omítky). Druhý pohled směřuje do obytného jádra interiéru a zkoumá jeho vybavení otopným zařízením a tudíž kvalitu obytné prostory. Zatímco první pohled se musí opírat o stavby dochované (jen ojediněle využívá zobrazení zaniklých objektů nebo architektonické články, které nejsou osazeny v původní stavbě), druhý se zaměřuje na movité artefakty ze sledovaného období - kachlová kamna, která podlehla zánikovým transformacím a jejich dochované pozůstatky (zejm. zlomky kachlů) tvoří archeologické situace různého charakteru. Autor tak vhodně zvolil vzorek artefaktů, které může jasně vymezit na základě jejich vlastností a funkce. Je však třeba zdůraznit, že bychom mohli najít i další vlastnosti stavebního prostředí a movité předměty vyjadřující reprezentaci a úroveň životních standardů (z hlediska stavební formy např. sledování patrového uspořádání objektů, velikost usedlostí - autor tyto vlastnosti často u jednotlivých případů zmiňuje - a z archeologicky zachytitelných movitých artefaktů např. skleněné výplně oken, kvalitní stolní keramiku a sklo).

Jak v případě architektonických detailů, tak i u kachlových kamen autor jednoznačně propojuje atributy zvolených artefaktů s kategoriemi teorie sociokulturních systémů. Nenajdeme však propracované zdůvodnění tohoto postupu, chybí i opory pro stanovené „nákladnosti“ náročné stavební formy a vyspělého, nepřímě vytápěného interiéru (jen v pořízení kachlových kamen se promítá celá řada položek, nabízejících pravděpodobně různě finančně náročné možnosti). V obecné rovině není pojednána ani složitá problematika reprezentace, a to ani v rámci tzv. tradiční kultury (antropologie a etnologie mapuje celou škálu způsobů vyjádření prestiže, postavení a různých strategií jejího dosažení).

J. Kypta stručně představil druhy lokalit, které nabízejí materiál pro jeho zkoumání. V případě archeologických lokalit nezmínil potenciál vsí zaniklých po roce 1945, jejichž pozůstatky se staly v posledních letech předmětem menších sondáží (Tachovsko). Zcela pomíjí výpovědní možnosti vsí zaniklých v časném novověku (zpravidla v době třicetileté války), které byly zkoumány nedestruktivními metodami, přesto však poskytují odpovědi na některé autorem kladené otázky (zejm. nálezy zlomků kachlů při povrchovém sběru).

Ve čtyřech kapitolách jsou představeny jednotlivé lokality a soubory nálezů, z nichž celá řada již byla publikována ve studiích, na nichž se J. Kypta podílel.

Druhá kapitola je bilancí nových průzkumů vesnických usedlostí a jednoho mlýna ze středních Čech s pozdně gotickými a renesančními architektonickými prvky. Psané prameny ze

16. až počátku 17. věku umožňují v řadě případů identifikovat konkrétní držitele usedlostí a jejich sociální postavení. Autor ukazuje, jak se v architektuře inspirované v některých prvcích sídly vyššího sociálního prostředí, odráží snaha o reprezentaci movitých sedláků i osob poddanského původu, které jako vrchnostenští úředníci překročili získáním nobilitace příslušnou hranici stavovské společnosti.

Třetí kapitola podává přehled 12 lokalit s nálezy kachlů z vesnického prostředí sklonku středověku a časného novověku se stručným popisem nálezového kontextu a základní charakteristikou souborů kachlů. Dále jsou připojeny dva případy, kdy soubory kachlů pocházejí pravděpodobně z far (třetí případ je sporný; Horšov). V následné syntéze autor sleduje chronologii výskytu kachlů ve vesnickém prostředí a sleduje podobu obytné prostory. Větší pozornost by si zasloužila komparace vlastností kachlů z jednotlivých lokalit. Množství informací poskytuje také nálezový kontext, v němž se odrážejí různé způsoby deponování pozůstatků kamen, od zánikového požárového horizontu staveb „in situ“, přes různé zplanýrované destrukce až po uložení odstraněných kamen jako odpadu v jámách v usedlosti, na veřejném prostranství nebo dokonce za vsí. Detailnější posouzení by jistě zasloužily vlastnosti různě uložených souborů, stanovení jejich možných odlišností a rozdílných výpovědních možností, a to včetně dalších druhů artefaktů a ekofaktů doprovázejících samotné kachle (fragmentarizace, rezidualita, kvantifikace zastoupení jednotlivých částí kamen, výmazů, mazanice z konstrukcí staveb apod.).

Ve čtvrté a páté kapitole jsou prezentovány v řadě ohledů unikátní pozůstatky kachlových kamen ze dvou parcel poddanských měst (Sedlčany, Milevsko) a jednoho vesnického dvora (Votelež), jejichž rozbor dospěl k výsledkům umožňujícím širší zobecnění ve smyslu klasifikace sociálního prostředí a prostředků jeho reprezentace. Závěr shrnuje výsledky práce s důrazem na odraz vizualizace postavení a sociální komunikace ve sledovaných složkách stavebního prostředí.

Trojice exkursů rozvíjí několik tématických celků, které jsou klíčové pro poznání podoby obytné prostory domu venkovského prostředí i konstrukce kamnových těles časného novověku. Zajímavé postřehy spojené s dýmným provozem v jizbách, s problematikou zapojení kachlových kamen do obytného prostoru a jeho nepřímého vytápění bude třeba ověřovat dalšími metodami, a to včetně experimentu. Celou řadu dílčích poznámek rád sdělím kolegovi v diskusi.

Celkové hodnocení práce

Jan Kypta se sledovanému tématu věnuje již téměř jedno desetiletí a během této doby realizoval množství dílčích výzkumů zaměřených na stavební kulturu venkovského prostředí sklonku středověku a časného novověku. Proto je kromě předložené práce třeba posuzovat také

více než desítku publikovaných studií, o jejichž výsledky se disertační práce opírá. Již zveřejněné rozsáhlé analýzy jednotlivých souborů tak nebylo nutné zahrnout do předložené práce.

Autor zvolil při studiu závažného, ale nesnadno uchopitelného tématického okruhu vhodný, logicky provázaný postup. Při empirickém výzkumu prokázal J. Kypta hluboké znalosti, které se opírají o velké zkušenosti s terénní prací i s rozborem pramenů. Účelně vybral vzorek zkoumaných lokalit a souborů artefaktů, dokázal kombinovat nálezové situace s různým informačním potenciálem a přitom neztratil ze zřetele cíl svého bádání. Určité rozpaky budí absence hlubšího teoretického zakotvení induktivně vedeného výzkumu, což může být důsledek určitého okouzlení vlastními, často velmi atraktivními artefakty (mám na mysli komorové kachle) a pro archeologa fascinující možností „bezprostředního vhledu“ do každodennosti a osudů majitelů některých zkoumaných vesnických dvorů a městských domů prostřednictvím spolupráce s historikem.

Není pochyb o tom, že autorův výzkum zásadním způsobem posunul poznání stavebního prostředí a kultury bydlení vymezeného období. Zároveň je podnětným příkladem komparativního výzkumu kombinujícího archeologické, stavebně historické a psané prameny, jehož výsledky přesahují do oblasti sociálních a kulturních dějin. Jedná se o jeden z dosud vzácných případů české archeologie, kdy provázaná interpretace artefaktů a psaných pramenů naznačila možnosti směřující k postihu sociální struktury a její dynamiky.

Z těchto důvodů práci doporučuji k obhajobě.

V Plzni 23. 5. 2011

Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D.